

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

УДК 338.439.02

Бужанська М. В.,
buganskam@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9251-4727,
Researcher ID G-2366-2019,
к.х.н., доц., доцент кафедри харчових технологій,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРОБЛЕМИ СФЕРИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Анотація. Важлива глобальна проблема XXI століття – безпека продуктів харчування. Сьогодні в умовах загрози швидкого поширення коронавірусу в Україні та світі питання продовольчої безпеки як ніколи є пріоритетним. У статті проаналізовано проблеми у сфері продовольчої безпеки в умовах пандемії коронавірусу. Зокрема, розглянуто основні проблеми, до яких призвела пандемія, зменшення об'ємів загального постачання продуктів харчування, брак сезонних робітників-мігрантів, закриття багатьох підприємств, шкіл та інших закладів освіти, а також обмеження щодо подорожей і соціальних зборів, зниження споживчих настроїв, зупинка декількох галузей – роздрібною торгівлі, готельного й ресторанного бізнесу, авіаперевезень, зменшення обсягів надходжень до бюджету, замороження інвестицій і виробничих ланцюжків українськими компаніями. Автор обґрунтовано показує вплив якості й доступності харчових продуктів на рівень життя, соціальну активність людини, на демографічний аспект її існування. Проаналізована економічна доступність продовольства України у 2016–2020 рр. Досліджені проблеми привертають увагу науковців і суспільства з огляду на необхідність реагування на виклики, зумовлені коронавірусною пандемією в продовольчій галузі. Доведено необхідність упровадження інноваційних технологій для підтримки харчової галузі та мінімізації ризиків продовольчої безпеки. Описані в праці проблеми підштовхують наголосити на необхідності реагування суспільства на виклики, спричинені пандемією в продовольчій сфері, і стимулюють товаровиробників упроваджувати інновації науки й технологій для підтримки харчової галузі.

Ключові слова: пандемія COVID-19, продовольча безпека, харчова промисловість, глобальні проблеми XXI століття.

Buzganska M. V.,
buganskam@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9251-4727
Researcher ID G-2366-2019,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at the Department of Food Technologies,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PROBLEMS OF FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC

Abstract. An important global issue of the 21st century is food security. Today, in the face of the threat of the rapid spread of coronavirus in Ukraine and around the world, the issue of food security is in priority as never before. The article analyzes the problems in the field of food security in the context of the coronavirus pandemic. In particular, the main problems caused by the pandemic, declining overall food supplies, lack of seasonal migrant workers, closure of many businesses, schools and other educational institutions, as well as restrictions on travel and social fees, declining consumer sentiment, shutting down several industries – retail trade, hotel and restaurant business, air transportation, reduction of budget revenues, freezing of investments and production chains by Ukrainian companies. The author reasonably shows the impact of quality and availability

of food on living standards, human social activity, the impact on the demographic aspect of its existence. The article analyzes the economic affordability of food in Ukraine in 2016–2020. Analyzed in the literature review of the problem draws the attention of scientists and society to the need to respond to the challenges posed by the coronavirus pandemic in the food industry. The article proves the introduction of innovative technologies to support the food industry and minimize food security risks. The issues outlined in the article encourage the need for society to respond to the challenges caused by pandemic in food production as well as encourage producers to innovate in science and technology to support further food industry development.

Key words: COVID-19 pandemic, food security, food industry, global problems of the XXI century.

JEL Classification: J28

DOI 10.36477/2522-1221-2021-27-06

Постановка проблеми. У період карантину через загрозу та поширення коронавірусу як в Україні, так і у світі постало питання продовольчої безпеки. В умовах зміни політики експорту на сполох першими забили міжнародні організації. Налякані світлинами з порожніми полицями в маркетах українці також почали запитувати про можливість забезпечення необхідним у майбутньому. На основі доступної аналітичної та статистичної інформації ознайомимося із ситуацією з продовольчою безпекою сьогодні та розглянемо, що очікує бізнес у нових умовах.

Якість і доступність харчових продуктів впливає на рівень життя, соціальну активність людини, на демографічний аспект її існування. Актуальність обраної теми полягає в тому, що в Україні не докладається максимум зусиль для усунення негативних чинників, які впливають на безпеку продуктів харчування, через недоліки законодавства щодо контролю та нагляду за якістю харчових продуктів і харчової сировини. Зважаючи на розвиток науково-технічного прогресу, зростання кількості населення на Землі, збільшення обсягів виробництва та зростання відходів, виникнення викликів пандемії коронавірусної інфекції, забезпечення глобальної продовольчої безпеки є пріоритетною проблемою України й суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми у сфері продовольчої безпеки в умовах пандемії коронавірусу призводять до серйозних ризиків і привертають увагу дослідників [1]. Лідери міжнародних організацій ФАО, ВООЗ і СОТ стверджують, що керівникам країн, які впроваджують заходи, спрямовані на припинення пандемії COVID-19, котра набирає темпів, варто діяти вкрай обережно й мінімізувати потенційний вплив на постачання продовольством і неочікувані наслідки для глобальної торгівлі та продовольчої безпеки. Діючи задля захисту здоров'я та добробуту своїх громадян, країни мають пиль-

нувати, щоб жодні торговельні заходи не порушували роботу мережі поставок продовольства [2].

Підрозділ досліджень та аналізу The Economist Intelligence Unit (EIU) за підтримки міжнародної сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience оприлюднив дев'ятий Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI) [2]. GFSI 2020 розглядає продовольчу безпеку в контексті доходів та економічної нерівності, гендерної нерівності й різноманітності стану навколишнього середовища та природних ресурсів. Індекс указує на системні прогалини й посилення їх впливу на продовольчі системи через COVID-19. За результатами аналізу, глобальна продовольча безпека знижується вже другий рік поспіль. Попри це, показники України в рейтингу з минулого року покращилися на 2,7 бала. У цьому році країна займає 54-ту позицію.

Цього року Індекс GFSI вимірює драйвери продовольчої безпеки через основні фактори доступності, наявності, якості й безпеки, а також стану природних ресурсів і стійкості в регіоні. Згідно з регіональним звітом EIU, Європа є другим регіоном за рейтингом, підтверджуючи світове лідерство з доступності продуктів харчування. За винятком України, усі європейські країни мають потужні державні програми щодо забезпечення харчової безпеки, які опинилися під серйозним натиском через кризу COVID-19. Показник наявності державних програм для України є помірним, проте відсутність зобов'язань щодо продовольчої безпеки та доступу до харчів є одним із найслабших місць. У 2020 році пандемія також вплинула на загальне постачання продуктів харчування через брак сезонних робітників-мігрантів. У Європейському Союзі постачання харчування опинилося під загрозою COVID-19 через поведінку споживачів, які панічно скуповували продукти першої необхідності. В Україні постачання харчування оцінюється досить високо.

Рис. 1. Оцінювання продовольчої безпеки через основні фактори доступності продуктів харчування

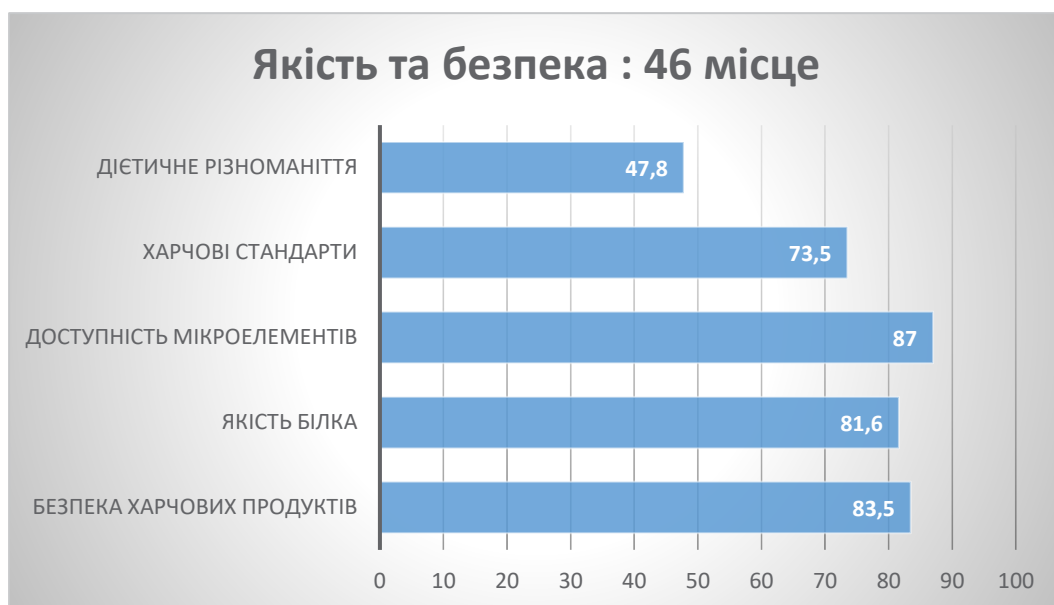

Рис. 2. Оцінювання продовольчої безпеки через основні фактори якості й безпечності продуктів харчування

Також відзначається, що порівняно з минулим роком середні витрати на харчування не дуже змінилися.

Категорія «Якість та безпека» в розрахунку Індексу вимірює різноманітність і якість харчових продуктів середнього раціону, а також безпеку продуктів харчування. У розрахунку українських показників цей фактор оцінено доволі високо: українці вживають достатньо якісного білка, їм доступні необхідні мікроелементи, а харчові продукти загалом є безпечними.

Рамі Зурайк, професор факультету сільськогосподарських і харчових наук Американського університету Бейрута, що в Лівані, у публікації зазначає, що відстеження впливу пандемії на продовольчу систему дає змогу систематично виявляти різні навантаження на харчову безпеку, які можна згрупувати за чотирма параметрами, а саме: наявність, доступ, використання і стабільність. Науковець наголошує: оскільки ми не обмежуємося лише коронавірусною пандемією, то повинні діяти негайно, щоб змінити

систему продовольчої безпеки, яка пов'язана з походженням, поширенням і летальністю від COVID-19. Проте цього неможливо досягти без глобальної солідарності між усіма людьми на планеті й розробки нового соціального пакту без кордонів [3, с. 19].

Роберт Генрі, директор Квінслендського альянсу сільського господарства й харчових інновацій і професор Університету Квінсленда, що у Брісбені в Австралії, у статті зазначає: вплив пандемії COVID-19 на сільське господарство й глобальну продовольчу безпеку буде вагомим, багато наслідків ще належить ідентифікувати й зрозуміти. І, незважаючи на збільшення кількості продуктів харчування, таких як зернові, на його думку, кількість людей, на яких вплине продовольча криза, виросте з 135 мільйонів до 265 мільйонів [4, с. 1096]. Пандемія посилила проблеми продовольчої безпеки, викликані зміною клімату й великими світовими конфліктами та пандеміями. Стурбованість щодо нестачі робочої сили й безпеки харчових продуктів стимулює виробників до використання автоматизації на всіх етапах системи виробництва харчових продуктів. Реакція на перебої в транспорті й торгівлі спонукає до виробництва продуктів харчування ближче до місць споживання. Перелічені проблеми змушують дослідників уносити інновації у вирощення та виготовлення харчових продуктів у відповідь на виклики глобальних проблем XXI століття.

Постановка завдання. Глобальним викликом продовольчої безпеки є загроза й поширення коронавірусу, оскільки в умовах запровадження карантинних обмежень ускладнюється доступ населення до продуктів харчування. Щоб знизити ризик виникнення ще більших утрат через брак продуктів харчування для мільйонів людей навіть у заможних країнах, світ зобов'язаний негайно впроваджувати заходи та звести до мінімуму перебої в ланцюгах поставок продовольства. Потрібно діяти скоординовано й узгоджено на глобальному рівні, аби поточна криза у сфері охорони здоров'я не викликала продовольчої кризи, коли громадяни не зможуть знайти продуктів харчування або не зможуть собі дозволити їх купити. Нині COVID-19 не спричиняє ускладнень у забезпеченні продовольчої безпеки, незважаючи на жартівливі розповіді про спустошені супермаркети. Причин для паніки немає: у світі достатньо запасів продовольства, щоб нагодувати кожного, але ми постаємо перед новим викликом і ризиком:

продовольство може бути недоступним там, де воно потрібне.

Мета статті полягає в тому, щоб звернути увагу на наслідки пандемії COVID-19 для продовольчої та харчової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілком очевидно, що COVID-19 не є хворобою харчового походження. Однак пандемія коронавірусу розширила й змінила пріоритети споживачів щодо безпеки харчових продуктів. Водночас продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) попереджає, що світ наразиться на небезпеку продовольчої кризи, якщо не забезпечить можливості вирощування та збуту сільськогосподарської продукції. Продовольча безпека в ринкових умовах – складне явище, яке водночас відображає стан виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку та розподіл, стан доходів населення країни, демографічний склад населення, культуру споживання.

Сільськогосподарська галузь є найважливішою для забезпечення продовольчої безпеки України. Загалом аграрний експорт, передусім зерно, дає Україні до 40% валютних надходжень. Наслідки COVID-19 помітно впливають на сільське господарство й виробництво продуктів харчування. Перебої з постачанням добрив, ветеринарних препаратів та інших ресурсів також можуть вплинути на ведення сільського господарства. Люди й країни прагнуть стати самодостатніми в процесі виробництва продуктів харчування, щоб зменшити залежність від поставок з інших регіонів чи країн. Тенденції, які сьогодні виникають під час пандемії, стимулюють збільшення самозабезпечення споживачів продуктами харчування, вирощеними у власній країні. Змінюється й підхід урядів різних країн до продовольчої безпеки, який може віддзеркалитися на світовій торгівлі продуктами харчування. Спостерігається стратегія захисту постачання продуктів харчування, блокування урядом експорту продуктів харчування та обмеження імпорту, що стимулює місцеве виробництво.

Бачимо, що найбільших утрат зазнають малі й середні фермерські господарства. Серед адміністративних заходів, що мали місце під час карантину та безпосередньо вплинули на продовольчу сферу, варто назвати закриття ринків у березні-травні 2020 року. Унаслідок таких дій дрібні товаровиробники, які, власне, і мають становити основу сільського господарства, були позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію, не отримали коштів для задоволення інших потреб,

крім продукції харчування. З огляду на те що, за експертними оцінками, саме на продовольчих ринках зазвичай реалізується до 85% ранніх овочів і ягід, це зумовило проблеми зі збутом вирощеної продукції, позбавило споживачів джерел постачання продовольчими товарами й поставило в скрутне фінансове становище дрібних фермерів і селян. Також наслідком цього процесу стала бартеризація відносин у сільській місцевості, а це є однією з ознак кризи галузі. Великі торговельні мережі та закупівельні фірми протягом карантину підвищили ціни на сільськогосподарську продукцію (незважаючи на спроби державного регулювання цін на окремі групи продовольчої продукції). Це призвело до зменшення попиту з боку населення, а також поступової зміни структури галузі через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та особливо її реалізації. Саме цим зумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні у квітні-травні на 20–40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС [5].

Ситуація, що склалася внаслідок карантинних обмежень (а також у разі їх повторного застосування для протидії другій хвилі пандемії), містить загрози, пов'язані з погіршенням рівня продовольчої безпеки України, руйнуванням дрібного аграрного бізнесу, загостренням соціальної напруженості, тінізацією ринку агропродукції, що погіршує можливості протиепідемічного контролю цього процесу, провокує зростання цін на агропродукцію в торговельних мережах, стимулює її імпорт [6, с. 128].

Існує також проблема «закриття» багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Через скорочення пропозиції на глобальному харчовому ринку це призвело до загальносвітового зростання цін на певні групи товарів, у тому числі пшеницю й борошно. Унаслідок глобальної пандемії та обмежень, пов'язаних із нею, аграрний бізнес стане ще більш значущим для української економіки, що є прямим індикатором технологічної відсталості країни [6].

Серед позитивних чинників розвитку галузі, пов'язаних із коронавірусом, варто відзначити повернення в Україну заробітчан – як кваліфікованих, так і менш кваліфікованих робітників, які можуть бути залучені до сезонних сільськогосподарських робіт і компенсувати традиційний кадровий дефіцит фермерських господарств, зокрема тих, що розташовані в Центральній

і Західній Україні. Однак автоматизація технологічних процесів виробництва харчових продуктів у цих системах мінімізує ризики забруднення харчових продуктів під час виробництва. У довгостроковій перспективі внаслідок коронакризи аграрний бізнес утратить багато робочих місць через тенденції максимальної механізації та автоматизації процесів [6]. Це призведе до збільшення інвестицій в автоматизацію збору й обробки врожаю та мінімізацію ручних операцій у всьому виробничому ланцюжку.

Водночас пандемія COVID-19 підірвала дослідження в галузі сільського господарства й харчових продуктів. Багато лабораторій закрилися, а багато міжнародних конференцій скасовані, скорочуючи прямий контакт між дослідниками.

Пандемія COVID-19 створює величезне напруження в системах державної охорони здоров'я по всьому світу, мільйони людей у найбільш розвинених країнах підпадають під ту чи іншу форму карантину.

Причин для паніки немає: у світі достатньо запасів продовольства, щоб нагодувати кожного, але ми постаємо перед новим викликом і ризиком: продовольство може бути недоступним там, де воно потрібне. Спалах COVID-19 з усіма супутніми закриттями й суворою ізоляцією створив логістичні затори, які рикошетом позначаються на довгому ланцюгу товарної вартості сучасної глобальної економіки.

Відомо, що продовольча безпека тісно пов'язана з тенденціями соціально-економічних показників, а саме показниками споживання продовольства, що залежать від цін на харчові продукти й комунальні послуги [7, с. 190]. Проаналізуємо економічну доступність продовольства, яка дорівнює частці сукупних витрат на харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств. Статистичні дані показують, що українці половину свого доходу витрачають на продукти (таблиця. 1) [8]. Граничне максимальне значення показника – 55,6%. Незважаючи на те що формально умова забезпечення продовольчої безпеки виконується, продовольчі витрати становлять близько половини витрат населення, що свідчить про низький рівень життя населення та загрозу продовольчій безпеці. Низька купівельна спроможність населення є найбільш важливим чинником низького продовольчого забезпечення українців [9, с. 73].

Наведені статистичні дані показують витрати, коли в населення були стабільні доходи, проте люди витрачали більшу частку доходів на їжу.

Економічна доступність продовольства для домогосподарств України за 2016–2020 роки (I півріччя)

Показник та одиниця виміру	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020 (I півріччя)
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	5331,06	6560,87	7350,21	8712,30	9413,0
Частка витрат на продукти харчування в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %	96,6	96,5	97,5	94,8	90,1
Частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої в структурі сукупних витрат домогосподарств, %	55,1	53,3	55,6	50,1	48,0

Натомість зараз, у 2021 році, під час карантину, у більшості населення доходи скоротилися майже на 40%, і важко забезпечити свої сім'ї найнеобхіднішим. Саме це і є найголовнішою продовольчою проблемою України та й багатьох інших країн під час пандемії. Населення потребує допомоги з боку держави, особливо йдеться про уразливі групи, які не зможуть прожити під час пандемії без соціальних виплат чи іншої допомоги від держави. Ця допомога повинна відображати сучасну ситуацію. Отже, можна зробити висновок, що продовольча безпека – це не тільки наявність, доступність і якість продуктів харчування в країні, а й збалансована економічна ситуація, коли підприємства та виробники можуть забезпечити продовольством, а населення спроможне його купити. Під час пандемії це є найголовнішими критеріями, які потребують постійного моніторингу й дослідження [10, с. 63].

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. За результатами проведеного дослідження, можемо стверджувати, що карантин, спричинений пандемією COVID-19, призвів до погіршення стану харчової промисловості. Продовольча криза у світі продовжує загострюватися під впливом зростання дисбалансів і структурних зрушень, нерівності доходів і світової пандемії. За таких умов актуалізується проблема забезпечення продовольчої безпеки. Описані в праці проблеми підштовхують наголосити на необхідності реагування суспільства на виклики, спричинені пандемією в продовольчій сфері, стимулюють товаровиробників упроваджувати інновації науки й технологій для підтримки харчової галузі. Підхід до інновацій харчових продуктів, імовірно, буде включати певні цикли проектування та побудови цільового генотипу (з використанням біотехнології рослин) і виробничого середовища (розробка

оптимальних середовищ, які можна виготовити з мінімальними витратами) для забезпечення стійкості й надійного виробництва незалежно від зміни клімату або пандемій. Ці передові стратегії важливо доповнити державною підтримкою фермерів, які господарюють у сільськогосподарській галузі.

Україна як великий експортер аграрної продукції не має втратити довіру партнерів і ринки збуту. Нинішня криза є нагодою застосувати нові інструменти для розширення аграрного експорту, що принесе додаткові інвестиції в українську економіку та допоможе створити робочі місця. Збільшення інвестицій у сільськогосподарські дослідження й розробки сприятиме підвищенню продовольчої безпеки. У кожному регіоні необхідно впроваджувати передові технології, щоб забезпечити місцеве виробництво продуктів харчування, яке може задовольнити попит регіону в разі майбутніх пандемій. Це вимагає державної підтримки та інвестицій в інфраструктуру виробництва продуктів харчування й упровадження нових технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пономаренко Т.В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки: ключові загрози. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30–1. С. 189–192. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/42.pdf 10.
2. FAO. 2020a. Migrant Workers and the COVID-19 Pandemic. Rome, FAO. <http://www.fao.org/3/ca8559en/CA8559EN.pdf>.
3. Global food security index. <https://foodsecurityindex.eiu.com/Home/About>.
4. Zurayk R. Pandemic and Food Security: A View from the Global South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 2020. № 9 (3). P. 17–21. URL: <https://doi.org/10.5304/jafscd.2020.093.014>.

5. Robert Henry. Innovations in Agriculture and Food Supply in Response to the COVID-19 Pandemic. *Mol Plant*. 2020. Aug 3. № 13 (8). P. 1095–1097. URL: <https://doi.org/10.1016/j.molp.2020.07.011>.

6. Клименко А.Л. Зубожіння населення України: причини, наслідки і шляхи його подолання. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 127–139. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.143.148839>.

7. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. URL: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2+COVID-19>.

8. Державна служба статистики України. URL: [www.ukrstat.gov.ua, http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/domogosp/domogosp2.htm](http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/domogosp/domogosp2.htm).

9. Тютюнникова С.В., Скочко І.Ю. Продовольча безпека в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 69–75. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-69-75>.

10. Мостова А.Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 59–68. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/11.pdf.

REFERENCES:

1. Ponomarenko, T. V. (2018), Prodovol'cha bezpeka iak skladova ekonomichnoi bezpeky: kliuchovi zahrozy, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vyp. 30–1, s. 189–192, available at: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/42.pdf 10.

2. FAO. 2020a. Migrant Workers and the COVID-19 Pandemic. Rome, FAO, available at: <http://www.fao.org/3/ca8559en/CA8559EN.pdf>.

3. Global food security index, available at: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Home/About>.

4. Zurayk R. (2020), Pandemic and Food Security: A View from the Global South, *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 9(3), 17–21, available at: <https://doi.org/10.5304/jaf-scd.2020.093.014>.

5. Robert Henry (2020), Innovations in Agriculture and Food Supply in Response to the COVID-19 Pandemic. *Mol Plant*. Aug 3; 13(8): 1095–1097, <https://doi.org/10.1016/j.molp.2020.07.011>.

6. Klymenko, A. L. (2018), Zubozhinnia naselenia Ukrainy: prychny, naslidky i shliakhy joho podolannia, *Problemy zakonnosti*, vyp. 143, s. 127–139, <https://doi.org/10.21564/2414-990x.143.148839>.

7. Vplyv COVID-19 ta karantynnykh обмежен' na ekonomiku Ukrainy, available at: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2+COVID-19>.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: [www.ukrstat.gov.ua, http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/domogosp/domogosp2.htm](http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/domogosp/domogosp2.htm).

9. Tiutiunnykova, S. V. And Skochko, I. Yu. (2020), Prodovol'cha bezpeka v umovakh pandemii, *Biznes Inform*, № 11, c. 69–75, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-69-75>.

10. Mostova, A. D. (2019), Suchasnyj stan prodovol'choi bezpeky Ukrainy ta metodychni pidkhody do joho otsinky, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vyp. 43, s. 59–68, available at: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/11.pdf.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2021